

Κειμενογλωσσολογία

5ο Μάθημα

Επανερμηνεία της θεωρίας των κωδίκων

- Γλωσσικό έλλειμμα– περιορισμένος κώδικας < συνάρτηση με κατώτερα κοινωνικά στρώματα
στρατηγικές προφορικού λόγου (δηλ. προϋποθετική γλωσσική χρήση) < συνάρτηση με πυκνά και πολυνήματα δίκτυα συλλογικότητας και αλληλεγγύης και με την ταυτότητα του *ΕΜΕΙΣ*
- Απουσία γλωσσικού ελλείμματος – επεξεργασμένος κώδικας < συνάρτηση με ανώτερα κοινωνικά στρώματα
στρατηγικές γραπτού λόγου (δηλ. μη - προϋποθετική γλωσσική χρήση) < συνάρτηση με ανοιχτά, ατομοκεντρικά δίκτυα και με την ταυτότητα του *ΕΓΩ*

Περιορισμένος & Επεξεργασμένος κώδικας και η κοινωνική δομή των οικογενειών (Φραγκουδάκη 1985: 142-143)

- Η μορφή των κοινωνικών σχέσεων στο **εσωτερικό της οικογένειας** είναι διαφορετική κατά κοινωνική τάξη και κοινωνικά δίκτυα και συναρτάται με διαφορετικούς κώδικες.
- Στον **περιορισμένο κώδικα** αντιστοιχεί ένα *σύστημα κλειστών ρόλων* μέσα στην οικογένεια.
- Στον **επεξεργασμένο κώδικα** αντιστοιχεί ένα *σύστημα ανοικτών ρόλων* μέσα στην οικογένεια.

Σύστημα κλειστών ρόλων

- Ο ρόλος κάθε μέλους είναι αυστηρά οριοθετημένος. Η οικογενειακή ιεραρχία είναι αυστηρή και **οι αποφάσεις** παίρνονται **χωρίς συζήτηση** από τα μέλη που η θέση τους στην οικογενειακή ιεραρχία τα εξουσιοδοτεί να αποφασίζουν [πατέρας > (μητέρα >) μεγαλύτερος αδερφός > μικρότερος αδερφός κλπ.].

Οι σχέσεις αυτές ενισχύουν στα παιδιά την εκμάθηση ενός **ρόλου** περισσότερο **συλλογικού** παρά ατομικού [ως μέρος ενός συνόλου]

Επιπλέον, η κοινωνικοποίηση γίνεται ΚΑΙ με τους συνομήλικους.

Σύστημα κλειστών ρόλων

- Το οικογενειακό σύστημα κλειστών ρόλων βασίζεται σ' έναν τρόπο επικοινωνίας των μελών που προσφέρει λιγότερες δυνατότητες λεκτικής έκφρασης της γνώμης, των συναισθημάτων ή των επιθυμιών από τα παιδιά.
- Το σύστημα αυτό αντιστοιχεί στον *περιορισμένο κώδικα* όπου
  - το *Εγώ* είναι λιγότερο παρόν σε σχέση με το *Εμείς*
  - **οι γλωσσικές επιλογές πιο περιορισμένες** [ακολουθία εντολών από τον 'ανώτερο' στον 'κατώτερο']
  - **οι σημασίες είναι περισσότερο συλλογικές** [προκύπτουν από την ιεραρχία της δομής].

Σύστημα ανοιχτών ρόλων

- Η οργάνωση των οικογενειακών σχέσεων είναι προσανατολισμένη **στο άτομο**, την ατομικότητα του κάθε μέλους.
- Ο τομέας των **αποφάσεων** είναι **ανοιχτός στην παρέμβαση** και **την κρίση** όλων των μελών, με αρκετά περιθώρια **πρωτοβουλίας** στα παιδιά.

Η κοινωνικοποίηση ελέγχεται από τους γονείς και δεν εγκαταλείπεται στην ομάδα των συνομιλήκων.

- Το σύστημα αυτό αντιστοιχεί στον *επεξεργασμένο κώδικα* όπου
- Το *Εμείς* είναι λιγότερο παρόν σε σχέση με το **Εγώ**
  - υπάρχουν **πολλές γλωσσικές επιλογές** [λόγω διαπραγματεύσεως] και
  - **εξατομίκευση σημασιών** [στο πλαίσιο τεκμηρίωσης της προσωπικής έκφρασης και γνώμης]

Περιορισμένος & Επεξεργασμένος κώδικας και η κοινωνική δομή των οικογενειών (από Ντάλτας 1989: 573)

- Στις **θεσικεντρικές οικογένειες** (κλειστών ρόλων) ο **κοινωνικός έλεγχος** ασκείται με παραπομπή των παιδιών στις **ανελαστικές υποχρεώσεις και τα δικαιώματα** που απορρέουν από την **ιεραρχία των ρόλων** μέσα στην οικογένεια:
- Υπερίσχυση του **ΕΜΕΙΣ** στο ΕΓΩ -> **πλαισιωμένος λόγος, συλλογικές σημασίες**
- Στις **προσωποκεντρικές οικογένειες** (ανοικτών ρόλων) το **κοινωνικό δέον** πρέπει να **ανευρεθεί κάθε φορά** μέσα από τον **διάλογο και τη λογική επεξεργασία** των ζητημάτων:
- Υπερίσχυση του **ΕΓΩ** στο ΕΜΕΙΣ -> **αποπλαισιωμένος λόγος, ατομικές σημασίες**

Επικοινωνία και κοινωνικοποίηση

Πώς σχετίζονται οι τρόποι επικοινωνίας/σκέψης της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης με της δευτερογενούς;

Πώς εξηγείται μεταξύ άλλων η σχολική αποτυχία/επιτυχία;

Μελέτες παιδιών ηλικίας 3-8 ετών από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (με βάση το είδος εργασίας των γονιών, εξαρτημένη ή όχι και χειρωνακτική ή όχι) στο σπίτι και στο σχολείο

Πρωτογενής κοινωνικοποίηση

Προσχολική ηλικία 3-4 χρόνων,

- Πρωτογενής κοινωνικοποίηση στο σπίτι σε πεζές καθημερινές δραστηριότητες
- Κρίσιμα θεμέλια για μετάβαση στη σχολική γνώση/μάθηση
- Διάλογοι: όπου μητέρα έχει υιοθετήσει κοινωνικά συμβατικούς τρόπους ομιλίας και το παιδί όχι ακόμη.
- Εστίαση ανάλυσης, π.χ. **Πώς απαντώνται οι ερωτήσεις:**
Εκτενώς σε ορισμένα κοινωνικά στρώματα και μονολεκτικά σχεδόν σε άλλες.

Απάντηση σε ερώτηση **γιατί;** σε οικογένεια με διανοητικό επάγγελμα και αυτόνομη εργασία

M: Μπορείς να μου θυμίσεις να τηλεφωνήσω στην Άννα το απόγευμα;

K: Μμμμ...Γιατί;

M: **Θέλω να την ρωτήσω αν μπορεί να σε κρατήσει ένα βράδυ την επόμενη εβδομάδα.**

K: Μμμμ....

M: **Γιατί θα βγω για φαγητό με τις φίλες μου επειδή φεύγει η Σού.**

K: Τί; Τί;

M: Ήξερες ότι θα φύγει;

K: Όχι

M: Χτίζουν σπίτι.

K: Μμμμ....

M: **Δεν το χτίζουν οι ίδιοι, κάποιος άλλος το χτίζει για αυτούς. Είναι σχεδόν έτοιμο και θα μετακομίσουν τον Μάιο.**

Απάντηση σε ερώτηση **γιατί;** σε οικογένεια με χειρωνακτικό επάγγελμα και εξαρτημένη εργασία

Μ: Βάλτο αυτό πάνω στο ράφι και άστο εκεί.

Κ: Γιατί;

Μ: **Έτσι.**

Κ: Εκεί μπαίνει;

Μ: **Ναι.**

Δευτερογενής κοινωνικοποίηση

Μελέτη του λόγου της σχολικής τάξης στην οποία εισήλθαν τα παιδιά

Πρώτος μήνας πρώτης δημοτικού:

π.χ.

Δραστηριότητα σχολιασμού εικόνας ενός κοριτσιού μπροστά από
κατσαρόλα που βράζει και μεγαλύτερου κοριτσιού
που μπαίνει στο δωμάτιο.

Διαφορετική ερμηνεία εικόνας

Παιδιά με περιορισμένο μόνο κώδικα επικοινωνίας αναφέρονται στο πώς το μεγάλο κορίτσι θα μαλώσει το μικρό προειδοποιώντας για κίνδυνο αν αγγίξει κατσαρόλα.

Παιδιά με επεξεργασμένο κώδικα επεκτείνονται στους κινδύνους γενικότερα από ατυχήματα στο σπίτι, δηλ. με αφαιρετικό τρόπο.

Κοινωνιολογικές προεκτάσεις με εκπαιδευτικές συνέπειες

- Bernstein (1990: 94). A more general theoretical question of classical sociology:
“How does the outside [κλειστά ή ανοιχτά δίκτυα, είδος οικογενειακής δομής] become the inside and how does the inside reveal itself and shape the outside?”
- Τζάκομπι (1983: 61) «Ό,τι είναι δεύτερη φύση για το άτομο [inside], είναι κοινωνική ιστορία συσσωρευμένη και πετρωμένη ... είναι παγωμένη ιστορία που βγαίνει στην επιφάνεια ως φύση».

Τι σημαίνει **καλός και κακός μαθητής ή συνεπής και τεμπέλης μαθητής;**

Η σχολική αποτυχία μέσα από την οπτική του Bernstein

- Ο Bernstein υποθέτει ότι η συστηματική σχολική αποτυχία των παιδιών των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων [βλ. *κοινωνικά δίκτυα και οικογενειακή δομή*] οφείλεται στη **γλωσσική τους διαφορά**.
- Θεωρεί ότι τα παιδιά αυτά χρησιμοποιούν τον **περιορισμένο γλωσσικό κώδικα** [βλ. *προφορικές, προϋποθετικές στρατηγικές*].
- Αντίθετα, τα παιδιά των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τόσο τον **περιορισμένο** όσο και τον **επεξεργασμένο κώδικα** [βλ. *γραπτές, μη-προϋποθετικές στρατηγικές*] ανάλογα με την περίσταση.
- Το γεγονός ότι η **εκπαίδευση είναι βασισμένη αποκλειστικά στον επεξεργασμένο κώδικα** οδηγεί σταθερά τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων **σε αποτυχία**.

Σχολική γλώσσα και επεξεργασμένος κώδικας:

Η γραπτή γλώσσα των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων

- Οι μαθητές που θέλουν να θεωρηθούν καλοί και μορφωμένοι πρέπει να αναπτύξουν το γλωσσικό δυναμικό τους σύμφωνα με τη σχολική πρακτική (Halliday 1978).
- Η **σχολική γλώσσα** είναι συνυφασμένη με **τα πρωτοτυπικά χαρακτηριστικά του τυπικού, γραπτού λόγου** (Stubbs 1986).
- Η **σχολική γλώσσα** -τουλάχιστον για τα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα του δυτικού κόσμου- βασίζεται στην **πρότυπη γλώσσα των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων** (Trudgill 1975).
- Η γλώσσα αυτή αναπόφευκτα συσχετίζεται με το **σύστημα αξιών των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων** και ως τέτοια αποτελεί το αποκλειστικό **μέσο διδασκαλίας** και το **κύριο αντικείμενο** του γλωσσικού μαθήματος στο σχολείο.

Σχολική γλώσσα και επεξεργασμένος κώδικας:

Η γραπτή γλώσσα των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων

Σύμφωνα με τον Ντάλτα (1997: 298):

- Το σχολείο καταπιάνεται «με τη μόρφωση όσων ήδη μετέχουν της έγκυρης εθνικής γλωσσικής ποικιλίας και του συστήματος αξιών που συνάπτεται προς αυτήν [δηλ. γραπτής αστικής ποικιλίας]».
- «Όσοι μαθητές είναι μέτοχοι άλλου κοινωνιογλωσσικού συστήματος [με βάση λ.χ. την προφορική προϋποθετικότητα] αποτελούν απόκλιση ή πρόβλημα».
- Κατά συνέπεια, το σχολείο και η γλώσσα του σχολείου συχνά έρχεται σε αναπόφευκτη σύγκρουση με τη γλώσσα και τις συνακόλουθες παραδοχές παιδιών -μεταξύ άλλων και- από κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Romaine, 1994).
- Για τα παιδιά των κατώτερων στρωμάτων η υιοθέτηση της γλώσσας του σχολείου που παραπέμπει στις αξίες των μεσοαστικών στρωμάτων μπορεί να συνιστά 'προδοσία' προς την κοινότητα προέλευσής τους.

Ο προορισμός του σχολείου

Σ' ένα σχολείο που διαθέτει την κατάλληλη φιλοσοφία και οργάνωση για να εκπληρώνει τον προορισμό του, **την επιτυχή, δηλαδή, σχολική σταδιοδρομία ΟΛΩΝ των παιδιών, τα πολιτιστικά και γλωσσικά βιώματα των μικρών μαθητών αποτελούν την αφετηρία της παιδευτικής διαδικασίας αντί να υποτιμώνται ή να αγνοούνται, όπως συμβαίνει συχνά σήμερα** (Ντάλτας 1989: 563).

Γλώσσα και Εκπαίδευση

- Η γλώσσα είναι το μόνο αντικείμενο που είναι και μέσο διδασκαλίας
- Η ενίσχυση της γλώσσας ή των γλωσσών του παιδιού μαζί με την παράλληλη διδασκαλία της κοινής, κυρίαρχης γλώσσας.
- Η χρήση λέξεων και εκφράσεων στις άλλες γλώσσες ή ποικιλίες για την τόνωση της αυτοεκτίμησης του παιδιού
- Η καλλιέργεια της γλωσσικής δημιουργικότητας των παιδιών, μέσω της σύνθεσης λέξεων ή μορφημάτων από διαφορετικές ποικιλίες, ιδιαίτερα σε κάποια είδη λόγου (π.χ. τραγούδια, ποιήματα)

Απόσπασμα από μαρτυρία νηπιαγωγού Χαρούλας Ρεντζέλου-Δημηρούλη

«Στο νηπιαγωγείο μου είχα ένα κορίτσι, τη Γρηγορία, που μιλούσε κρητικά. Η Γρηγορία μιλούσε πολύ λίγο. Στην αρχή το απέδιδα στην έντονη κρητική προφορά της. Σιγά σιγά με τη Γρηγορία εντοπίσαμε ότι η προφορά της ήταν μουσική. Η Γρηγορία ξεθάρρεψε που ασχολούμασταν με την προφορά της και μας αποκάλυψε ότι ξέρει μαντινάδες και στιχάκια απ' έξω. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν και την άκουσαν πολλές φορές να μας απαγγέλει μαντινάδες, προσπάθησαν δε να τη μιμηθούν και να κάνουν κι αυτά μαντινάδες, χρησιμοποιώντας και το 'τς' αλλά σε λάθος μέρη. Η όλη προσπάθεια ήταν πολύ διασκεδαστική και έβγαλε τη Γρηγορία από την αφάνεια»

(Τζάννε, 2000)

Γλώσσα και εκπαίδευση

Στόχος της εκπαίδευσης προτείνουμε να είναι η ισορροπία ανάμεσα στην ενότητα και την ετερότητα, ή, όπως ισχυρίζεται ο Banks (2004), **η ετερότητα μέσα από την ενότητα**, ώστε να καλλιεργήσουμε πολιτισμικά εγγράμματους πολίτες που σέβονται και εκτιμούν τον γλωσσικό και πολιτισμικό πλουραλισμό, προωθώντας την αρμονική και δημοκρατική συμβίωση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

(Γκαϊνταρτζή & Τσοκαλίδου, 2008)

Από την προφορικότητα στην εγγραματοσύνη του αρχαίου κόσμου (Ong 1997)

- Ο Πλάτων **εξόρισε τους ποιητές** από την *Πολιτεία* του επειδή **απέρριπτε** τον αρχαϊκά αθροιστικό, παρατακτικό προφορικό τρόπο σκέψης, που διαιωσιζόταν με τον Όμηρο, προς χάριν της οξυδερκούς ανάλυσης ή κατάτμησης του κόσμου [μέσω του αλφαβήτου και της γραφής] (σ. 34).
- Ολόκληρη η πλατωνική επιστημολογία ήταν μια μη ηθελημένα προγραμματισμένη **απόρριψη του παλιού προφορικού, ευκίνητου, θερμού, διαπροσωπικού κόσμου του προφορικού πολιτισμού** (που εκπροσωπούσαν οι ποιητές, τους οποίους **απέκλειε** από την *Πολιτεία* του) (σ. 112).

Από την προφορικότητα στην εγγραματοσύνη του αρχαίου κόσμου (Ong 1997)

Όταν στην *Πολιτεία* [ο Πλάτων] **εξορίζει** τους ποιητές, το κάνει ... επειδή αυτοί αντιπροσωπεύουν τον παλιό **προφορικό, μνημονικό κόσμο της μίμησης που είναι σωρευτικός, πλεονάζων, επαναλαμβανόμενος, παραδοσιοκρατούμενος, ζεστά ανθρώπινος, συμμετοχικός** – έναν κόσμο τον οποίο αντιπαθεί ο αναλυτικός, λιτός, ακριβής, αφηρημένος, οπτικός, ακίνητος κόσμος των «ιδεών» που επιζητούσε ο Πλάτων (σ. 242).

Από την προφορικότητα στην εγγραματοσύνη του αρχαίου κόσμου (Ong 1997)

- Όλα αυτά είναι **δυσάρεστα συμπεράσματα** για έναν δυτικό πολιτισμό που ταυτίστηκε στενά με τον Όμηρο στο πλαίσιο μιας **εξιδανικευμένης** ελληνικής αρχαιότητας.
- Δείχνουν πως η **ομηρική Ελλάδα** καλλιέργησε μια **ποιητική και διανοητική αρετή που εμείς έχουμε θεωρήσει ελάττωμα** [δηλ. τον προφορικό, επαναληπτικό, προϋποθετικό λόγο]
- Δείχνουν ότι η **σχέση** ανάμεσα στην **ομηρική Ελλάδα** και σε ό,τι αντιπροσωπεύει η **μεταπλατωνική φιλοσοφία**, όσο κι αν επιφανειακά ήταν φιλική και συνεχής, ήταν στην πραγματικότητα **ανταγωνιστική** (σ. 28-29).

Μήπως ο σύγχρονος 'κακός' μαθητής ανήκει στην προφορική ομηρική παράδοση του συμμετοχικού κόσμου και ανταγωνίζεται την γραπτή, αναλυτική πλατωνική παράδοση του μοναχικού, ατομοκεντρικού κόσμου που είναι εγκατεστημένη στο σχολείο;

Ανακεφαλαιώνοντας

Συνοπτικά, στο παρόν μάθημα:

- ✓ Αναλύσαμε τη σχέση **Γλώσσας, Επικοινωνίας και Κοινωνικοποίησης** του ατόμου
- ✓ Εξετάσαμε τη **συνάρτηση** μεταξύ **γλώσσας και σχολικής επιτυχίας/αποτυχίας**.
- ✓ Αναφερθήκαμε στη μετάβαση του αρχαίου κόσμου από την προφορικότητα στην εγγραμματοσύνη.